

УДК 37.015.46

Коростельова В. Б.

НЕБЛАГОПОЛУЧНА СІМ'Я ЯК ФАКТОР ФОРМУВАННЯ АДИКТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ МОЛОДІ

У статті здійснено аналіз кризи інституту сім'ї як основної соціально-економічної проблеми, а також визначено сутність поняття сім'я. Автором доводиться, що найпершим інститутом виховання підрастаючого покоління є батьківська сім'я. Саме у сім'ї формуються основи характеру людини, її відносини до праці, моральних і культурних цінностей. Обґрунтовано, що сім'я була і залишається найважливішим соціальним середовищем формування особистості. Наводиться класифікація типів сімей, розкривається роль сучасної сім'ї щодо впливу сімейного виховання на формування залежної поведінки підлітків.

Ключові слова: сім'я, типи сімей, неблагополучна, псевдоблагополучна, неповна, проблемна, аморальна, криміногенна, дистанційна сім'я.

Постановка проблеми. Загальна соціальна напруженість, психологічна неврівноваженість всієї громади, непрості процеси економічної та політичної кризи сприяють погіршенню матеріального становища значних мас суспільства, безробіттю, поступовому зниженню освітнього і виховного потенціалу сім'ї. Сім'я є однією з найперших ланок у навчально-виховному процесі і має неабиякий вплив на формування особистості підлітків та їх поведінки. На жаль, сьогодні ми спостерігаємо зростання проявів адиктивної поведінки підрастаючого покоління.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з розв'язання даної проблеми. Проблему адиктивної поведінки та її профілактики, у тому числі на рівні роботи з батьками, присвячені праці багатьох вітчизняних та зарубіжних науковців. Визначення адиктивної поведінки, її характеристика, класифікація описані в наукових роботах А. Гоголевої, М. Гріффітса, А. Єгорової, В. Лоскутової, К. Янга. Дослідженню різних аспектів адиктивної поведінки, чинників її виникнення, пошуку форм і методів роботи щодо профілактики присвячені праці О. Безпалько, А. Капської, В. Оржеховської, С. Харченка, М. Фіцули. Наукові роботи І. Зверевої, Я. Коменського, Г. Лактіонової, А. Макаренка, М. Стельмаховича, В. Сухомлинського, К. Ушинського присвячені визначенню ролі сім'ї у житті людини та у вихованні дітей. Різні типи сімей, особливості їх виховного потенціалу були предметом дослідження у наукових працях Т. Алексєнко, А. Антонової, І. Зверевої, Г. Лактіонової, І. Трубавіної, С. Шуман та ін. Вплив внутрішньосімейних взаємин на розвиток та формування особистості розкрито у працях О. Вишневського, В. Кравця, Я. Мамонтова, Я. Чепіги. Сутність і закономірності взаємодії батьків і дітей у сучасних умовах стали предметом наукових пошуків К. Журби, Т. Кравченко, В. Постоного, О. Хромової. Ми вважаємо, що означена проблема у сучасній науці розроблена недостатньо.

Метою нашої статті є теоретично проаналізувати та узагальнити важливість педагогічного впливу сім'ї як фактору формування адиктивної поведінки молоді.

Результати теоретичного дослідження. Сім'я – це найперший інститут виховання дитини. В родині діти опановують азбуку людського спілкування, а через неї і азбуку людських взаємостосунків. На думку О. Карпенко, сім'я – це органічна складова соціальної структури цивілізованого суспільства, і водночас – це історично змінне явище. Воно функціонує як інститут відтворення людини і її виховання, є тим соціальним утворенням, в якому індивід набуває свого першого досвіду організації життєдіяльності в основних його проявах – у виробництві і побуті. Саме в сім'ї індивід оволодіває навичками спілкування і повсякденної поведінки, уроками майбутнього сімейного життя, уявленнями про життєві цілі і цінності, долучається до норм і еталонів культури [5, с. 85].

А. Карлсон вважає, що сім'я – це суспільство в мініатюрі, з якого вибудовується соціальна взаємодія загалом [4].

На нашу думку, найбільш вдало визначено поняття "сім'я" в енциклопедії для фахівців соціальної сфери І. Зверевої, де вона тлумачиться як мала соціальна група, заснована на офіційному чи громадському шлюбі або кровному спорідненні, члени якої об'єднані сумісним проживанням і веденням домашнього господарства, виконанням сімейних функцій, емоційними зв'язками та взаємними юридичними і моральними зобов'язаннями по відношенню одне до одного, родинними традиціями [2, с. 454].

У соціально-педагогічній літературі зустрічається термін "тип сім'ї", під яким науковці розуміють сутнісну характеристику сімей, різних за досвідом сімейного життя, структурою, внутрішньосімейним кліматом, за характером взаємин, особливостями функціонування та виховання дітей, ціннісними орієнтаціями [2, с.192]. Для нашого дослідження визначальною є класифікація типів

сімей, запропонованою А.Й. Капською (за якістю сімейних взаємин: благополучні та неблагополучні сім'ї) [3, с.201].

На нашу думку, саме сім'я надає вирішальний вплив на розвиток особистості, закладає фундамент людських якостей. І щоб цей фундамент був міцним, сім'я повинна бути благополучною. Умови сімейного виховання дитини відбиваються на всьому житті і служать відправним моментом формування особистості. Сім'я повинна максимально забезпечувати адаптацію дітей до умов суспільного життя, а також підготувати ґрунт для прийняття дитиною соціальних норм поведінки. Але проблема полягає в тому, що сучасна сім'я часто не бажає, не вміє чи неспроможна правильно виховувати дітей.

Відповідно до завдань даної статті розглянемо більш детально *неблагополучні родини* – сім'ї, які через об'єктивні або суб'єктивні причини втратили свої виховні можливості, внаслідок чого в них виникають несприятливі умови для виховання дитини [7, с.125].

Вивчення наукової літератури дозволяє виокремити наступні *типи неблагополучних сімей* [1, 6]: *псевдоблагополучна, неповна, проблемна, аморальна, криміногенна, дистанційна*.

Спочатку розкриємо сутність *псевдоблагополучної сім'ї*. За переконаннями Г.Г. Шиханцова – це сім'ї, що застосовують неправильні методи виховання, відрізняються яскраво вираженим деспотичним характером, беззастережним домінуванням одного з батьків, повним підпорядкуванням йому інших членів сім'ї, наявністю жорстоких взаємовідносин, застосуванням фізичного покарання як основного засобу виховання. Систематичне фізичне покарання викликає образи, що накопичуються, дратівливість, злісність виміщається на доступних людях, передусім на однолітках, розвивається агресивна поведінка. Все це приводить до втрати чуйності, здібності співчувати і співпереживати іншим людям, по відношенню до батьків виробляється негативізм, який переростає у ворожість [1, 6].

Далі розглянемо особливості *неповних сімей*. Зазначений тип неблагополучних родин відрізняється дефектами в структурі, тобто є результатом розірвання шлюбу, смерті одного з батьків або народження дитини поза шлюбом, в таких сім'ях спостерігається емоційний дискомфорт. Він характеризується комплексом психологічних реакцій і переживань, відчуттям власної неповноцінності, збитковості, заздрості, емоційного голоду, зневагою до переживань дорослих, недобррозуміливе, деколи агресивне відношення до батька або матері, що кинув сім'ю. Дуже хворобливо відбивається на вихованні дитяти розлучення батьків. Розлученню передують загальне погіршення родинних відносин. Дитя стає свідком скандалів між батьками, бачить сцени грубості, приниження, насилля. У цих умовах він відчуває себе відчуженим в сім'ї і намагається якомога більше часу проводити зовні удома. Виникає безконтрольна, криміногенно-небезпечна ситуація, оскільки роль вихователя бере на себе вулиця [1].

Продовжуючи аналіз неблагополучних сімей, розкриємо специфіку проблемної сім'ї, яка полягає у постійній конфліктній атмосфері, суперництві між батьками за головуюче положення в сім'ї, відсутності всякої співпраці між членами сім'ї, роз'єднаності, ізоляції між батьками і дітьми. Пануюча в сім'ї конфліктна ситуація створює атмосферу напруженості. В подібних сім'ях створюються умови для криміногенного формування неповнолітніх, оскільки в них порушується процес соціального контролю, відсутні емоційні зв'язки між батьками і дітьми [1].

Тепер проаналізуємо наступний тип неблагополучних родин, які характеризуються алкогольною, наркотичною, аморальною і сексуальною деморалізацією. В аморальних сім'ях спостерігаються правопорушення, здійснювані батьками і іншими членами сім'ї, пияцтво і систематичні конфлікти, що виливаються в скандали і бійки, розпусну поведінку батьків, діти виявляються закинутими, у них пропадає прихильність і пошана до батьків, розвивається озлоблений характер [1].

Також слід зазначити, що особливу увагу науковців привертають криміногенні сім'ї, члени якої здійснюють злочини, інколи кримінальна діяльність є основним видом діяльності конкретної особи або сім'ї в цілому. Злочинна поведінка дорослих членів сім'ї демонструє дітям, підліткам "норми-зразки", "норми-принципи" антигромадської поведінки, породжує або заглиблює внутрішньосімейні конфлікти, підсилює її криміногенний потенціал [1].

На завершення охарактеризуємо дистанційні сім'ї – сім'ї, члени якої тривалий час проживають на відстані. До таких відносять ті, в яких, наприклад, батьки перебувають на заробітках за кордоном або тривалий час проводять у відрядженнях, або в яких діти виховуються у дідуся і бабусі чи інших родичів. Така дистанційність слугує основною причиною формування відчуженості між батьками та дітьми, педагогічної занедбаності дітей і їх бездоглядності [2, с. 195].

Вивчення наукової літератури з означеної проблеми дає підстави стверджувати, що в перелічених неблагополучних родинах немає взаємної підтримки, любові, довіри, комфорту, немає з ким розділити радість чи горе. Замість цього – постійні недовіра, боротьба, бійки, скептицизм, провина, самотність. Члени родини не приділяють уваги один одному, погано ставляться до дітей. Діти почувають себе не безпечно, хоча повинні відчувати захищеність. Недоліки сімейного виховання породжують формування адикцій та адиктивної поведінки у молоді, тобто підлітки реалізують себе в негативних формах активності – насильстві, злочинах або ж приводить до "втечі" в алкоголь, наркотики або з життя, взагалі.

Висновки. Сім'я – мала соціальна група, заснована на офіційному чи громадському шлюбі або кровному споріднені, члени якої об'єднані сумісним проживанням і веденням домашнього господарства, виконанням сімейних функцій, емоційними зв'язками та взаємними юридичними і моральними зобов'язаннями по відношенню одне до одного, родинними традиціями.

Найбільш розповсюдженою є наступна класифікація неблагополучних сімей (псевдоблагополучна, неповна, проблемна, аморальна, криміногенна, дистанційна), які негативно впливають на соціалізацію дитини, сприяють виникненню адиктивної поведінки у молодого покоління.

Використані джерела

1. Гоголева А. В. Адиктивна поведінка і його профілактика / А.В. Гоголева. – М.: НВО "МОДЕК", 2002. – 240 с.
2. Зверева І.Д. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / за заг. ред. проф. І. Д. Зверевої. – Київ, Сімферополь: Універсум, 2012. – 536 с.
3. Капська А.Й. Соціальна педагогіка. 5-те вид. перероб. та доп. підручник / за ред. Капської А.Й. – К.: Центр учбової літератури, 2011 – 488 с.
4. Карлсон А. Вперед к прошлому: перестройка семейной жизни в постсоциалистической Швеции / А. Карлсон // Вестник МГУ. Серия: Социология и психология. – М.: МГУ, 1995. – Вып. 2. – С. 84-92.
5. Карпенко О.Г. Сім'я як об'єкт і суб'єкт діяльності соціального працівника / О.Г. Карпенко // Вісник Чернігівського державного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки. – Чернігів: ЧДПУ, 2009. – Вип. 61. – 200 с.
6. Шиханцов Г.Г. Юридическая психология. Учебник для вузов / Г.Г. Шиханцов. – М.: Зеркало, 1998. – 341 с.
7. Шевців З.М. Основи соціально-педагогічної діяльності. Навч. посіб. – К.: Центр учбової літератури, 2012. – 248 с.

Korosteleva V.

UNHAPPY FAMILY AS FORMING FACTOR THE ADIKTION BEHAVIOR OF YOUNG PEOPLE

Total social tensions, the processes of economic and political crisis caused a sharp decline in the educational potential of families, which leads to an increase in the manifestations of addictive behavior of the younger generation. Despite active research this issue and its prevention by domestic and foreign scholars, should theoretically analyze and summarize the importance of pedagogical influence family formation as a factor of addictive behavior of young people in the modern world.

Modern social educators, scholars argue that family should provide most children adapt to the conditions of social life, and to prepare the ground for the adoption of a child social behavior. In the socio-pedagogical literature much attention is paid to disadvantaged families in which there are unfavorable conditions for raising children. Modern social educators, researchers have shown that abnormalities in the child's behavior depends on the type of family in which the child is brought up as follows:

- 1) *unhappy family differs oppressive domination of one parent, resulting in the loss of a child responsiveness, ability to empathize with others, displays of hostility, aggressive behavior;*
- 2) *incomplete family differs in structure defects that cause emotional discomfort, which gives the child a sense of worthlessness, loss, jealousy;*
- 3) *the family is the problem of conflict between parents rivalry fragmentation, which generates an atmosphere of tension, disrupts the social control of the child and leads to a lack of emotional ties between parents and children;*
- 4) *family immoral characterized by alcohol, drugs, depraved sexual behavior and demoralization older family members that the cause of the child's embittered character;*
- 5) *criminogenic – family, whose members carry out crimes that creates or deepens conflicts and increases interfamilial criminogenic potential of the child;*
- 6) *remote – family, whose members live on long distance, which serves as the main cause of alienation, educational neglect of children.*

The study of the scientific literature on the abovementioned problem gives reason to believe that these dysfunctional families instead of mutual support, love, trust, comfort, there distrust, struggle, skepticism, guilt, loneliness, generating adyktsiy forming and addictive behavior in youth.

Key words: *family, types of families, unhappy, pseudosafe, incomplete, problem, amoral, criminogenic, distance family.*

Стаття надійшла до редакції 21.10.2014